

CATO MAIOR SIVE
DE SENECTUTE
M. TULLII CICERONIS

M. TULLII CICERONIS
CATO MAIOR
SIVE
DE SENECTUTE

EDITED BY
E. W. HOWSON, M.A.
ASSISTANT MASTER AT HARROW SCHOOL; LATE FELLOW OF
KING'S COLLEGE, CAMBRIDGE

EDITED BY

E. W. HOWSON, M.A.

Assistant-Master at Harrow School, Late Fellow of King's College,
Cambridge

RIVINGTONS

WATERLOO PLACE, LONDON

MDCCCLXXXVII

From: <https://archive.org/details/CatoMaiorSiveDeSenectute>

PREFACE

This edition does not require a long Preface. It is meant for the same purpose as Mr. Sidgwick's companion edition of the *De Amicitia*. In drawing up the notes, I have simply tried to give the kind and quantity of help which a master approves and a boy will understand. Beginners are easily discouraged and confused by a variety of readings and a crowd of references. Hence I have reduced matter of this kind to a minimum. The text is based mainly on that of Sommerbroodt and Reid.

My acknowledgments are due to all the chief editions of the work. It would be impossible to particularise. I have purposely refrained from adding a Vocabulary at the end. Every boy has a Dictionary, and should learn to use it.

As the Latin Primer question is still unsettled I have made no reference to any special Grammar.

E. W. HOWSON.

Harrow, May 1887.

Sommario

PREFACE.....	2
INTRODUCTION	6
THE TIME WHEN THE DIALOGUE WAS WRITTEN.	6
THE GENERAL CHARACTER OF THE WORK.	7
THE ARGUMENT OF THE DIALOGUE.....	8
THE CHARACTERS IN THE DIALOGUE.....	10
NOTES ON CICERO'S STYLE.	12
PREFACE.....	14
1.....	14
2.....	15
3.....	15
THE DIALOGUE.....	17
4.....	17
5.....	18
6.....	18
7.....	19
8.....	19
9.....	20
10.....	20
11.....	21
12.....	22
13.....	22
14.....	23
15.....	23
16.....	24
17.....	25
18.....	25
19.....	25
20.....	26
21.....	26
22.....	27
23.....	27
24.....	28
25.....	28
26.....	29

27.....	30
28.....	30
29.....	31
30.....	31
31.....	32
32.....	32
33.....	33
34.....	33
35.....	34
36.....	34
37.....	35
38.....	35
39.....	36
40.....	37
41.....	37
42.....	38
43.....	38
44.....	39
45.....	40
46.....	40
47.....	41
48.....	41
49.....	42
50.....	42
51.....	43
52.....	44
53.....	44
54.....	45
55.....	45
56.....	45
57.....	46
58.....	47
59.....	47
60.....	48
61.....	48
62.....	49

63.....	49
64.....	50
65.....	50
66.....	51
67.....	51
68.....	52
69.....	52
70.....	53
71.....	53
72.....	54
73.....	54
74.....	55
75.....	55
76.....	56
77.....	56
78.....	57
79.....	58
80.....	58
81.....	59
82.....	59
83.....	60
84.....	60
85.....	61
86.....	61

INTRODUCTION

THE TIME WHEN THE DIALOGUE WAS WRITTEN.

In reading the work of any author, but especially an ancient one, it is of the first importance to realise the conditions under which the work was written. And if we are to understand the mood in which Cicero composed this Dialogue we must try to picture to ourselves the time when it was written. Happily it is not in this case difficult to do so, for we know the date and the circumstances of its composition. Cicero was sad and anxious for private no less than public reasons. The Dialogue was written in the spring of B.C.44. In the preceding year his home was filled with sorrow by the death of his favourite daughter

Tullia. To Cicero's affectionate nature this was a heavy blow, and it may be that Cato's words about the death of his son (see §12, §85) are an indirect expression of Cicero's own feeling.

But this was not all: his home had been broken up by two divorces, first from Terentia and then from Publilia. And if he turned from his domestic to his public life there was little or nothing to cheer him. Julius Caesar had just perished, stabbed to death on the Ides of March. Cicero, who viewed Caesar with profound distrust, may have been more appalled than disheartened by the news. He may have hoped that the old Republic would rally again and recover the constitutional position it held before Marius, Sulla and Caesar had overpowered it by military force.

But such hopes were soon disappointed. Antony was for the moment the master of the situation, and Cicero was afraid of him and his policy. It was clear that the restoration of the Republic, which was Cicero's cherished hope, was not Antony's immediate object or desire. Moreover, the two men were personal opponents, and Cicero could not help feeling that so long as Antony was in power he himself was in perii. From all this sorrow, anxiety, and alarm Cicero took refuge in study and composition. It amazes us to read the list of works which he wrote at this desperate crisis. Besides the two Essays on Old Age and Friendship, he found time to write a long theological work, in which he discussed the Nature of the Gods, the History of Divination, and the Laws of Fate. To his son he wrote a treatise called *De Officiis*, and to his friend Atticus a work on *Glory*.

THE GENERAL CHARACTER OF THE WORK.

For eighteen centuries this Dialogue has been one of the best known and most popular of classical writings. And this need not surprise us, for the subject is one of permanent interest, the essay is short and easy, and written with manifest pleasure, and in some passages, especially towards the close, there is the irresistible charm of noble language on a noble theme¹. Montaigne, the French Essayist, said of it, "il donne l'appétit de vieillir" [dà l'appetito di invecchiare], and though we may not all share his enthusiasm, no thoughtful reader can escape the infection of the cheerful spirit which pervades it.

The treatise is in the form of an imaginary dialogue. Cato, Scipio, and Laelius are the *dramatis personae*, and it is supposed to take place B.c. 150, when Cato was 83, and the other two between 30 and 40

¹ Sir John Denham, the author of *Cooper's Hill*, took the pains to translate the work into rhyming heroics.

years old. The idea of a dialogue was of course no new one. It was borrowed from Plato as a convenient and picturesque way of discussing a question from various points of view. But Cicero never succeeded in catching the dramatic charm of Plato. In the present case, for example, there is nothing interesting in the characters of Scipio and Laelius. They take little part in the discussion, and Cato falls too soon into a monologue, unenlivened by question and reply.

THE ARGUMENT OF THE DIALOGUE.

We may regard the work from two points of view, in its literary and philosophic aspect, and though in a work of this kind the former is usually, and reasonably, quite subordinate to the latter, yet in the case of the *De Senectute*, the one is almost as important as the other. The fact is that Cicero was not so much a philosopher as a master of style, and we may read this treatise with great advantage for the mere sake of its graceful and lucid Latinity. Of this something will be said later on.

But it would clearly be a great mistake to lose sight of the thought in studying the words that express them. And this leads us to consider the line of argument which Cicero pursues. Speaking generally, he wishes to prove that an old man can be *useful, strong, and happy*, and he does this by examining one by one the chief complaints usually urged against Old Age. They are stated and answered by Cato alone, and it is a great pity, from the dramatic point of view, that the Dialogue ends where the refutation of these complaints begins.

It is unnecessary to repeat here the analysis which you will find given with the text, but it may be of some use to give a short criticism of the methods and arguments employed. Notice first how rich the Dialogue is in biographical illustration. Old Age is treated almost like a client in a case of libel, and Cato summons the great men of Rome and Greece as witnesses on his client's behalf. "Do you urge", he seems to say, "that Old Age has no pleasure because it has no passions? I call Sophocles and Curius to disprove it. Do you say that age incapacitates men for public business? I call Fabius and Metellus. Are old men always infirm? Here is Masinissa. Does an old man lose the power of thinking and writing? I call Gorgias and Plato and Ennius.

Secondly, you cannot fail to observe how largely Cicero draws from the writings of the Greeks. You will hardly find it possible to

appreciate the Dialogue unless you first learn something of what was taught by *Plato* and the *Stoics*. The Romans in the days of Cicero were sorely in need of a religion in which they could believe. They had no longer any living faith in Faunus or Terminus, or even Juppiter and Diana. And as men in time of sorrow and old age crave some religious comfort, they turned for help to the speculations of the Greeks. Cicero did his countrymen a great service by making these old thoughts and theories live again in his translations. He had no very fixed convictions of his own, but he made his readers think seriously. His tendency was to choose out and blend together the best lessons from Plato and the Stoics, and we find this to be true in a marked degree in the case of the *De Senectute*. Cato is such a prominent figure in the work that we will take Stoicism first. The great maxim of this philosophy was "Live according to Nature". By this the Stoics meant that men must order their lives in obedience to the laws of Nature. This was the royal road to happiness and required the exercise of four chief virtues — *Justice, Wisdom, Bravery, Temperance*. This last virtue is insisted on with special emphasis in this dialogue. A happy old age is declared to be impossible if it is not founded on a temperate youth. The Stoic found in himself alone the source of happiness, *a se ipse omnia bona petit*; and his aim was to make himself independent of external pleasures and pains. He considered that in certain cases a man was perfectly justified in committing suicide, but that for most men it was as much an act of treason as for a soldier, *iniussu imperatoris*, to leave his post. Lastly, they taught their disciples that the highest and most divine life was one absorbed in the contemplation of Nature, *caelestium ordinem contemplantes*, and imitating her regularity and consistency.

A very few words must now be added on one or two points of Plato's philosophy. Throughout the Dialogue there are many allusions and translations from Plato, especially from the *Republic*. But at the end we have, so to speak, a summary of Plato's views on the Immortality of the Soul.

Let me try to state those views as simply as I can. In facing this tremendous problem Plato had, you must remember, no revelation to guide him such as we have in the Bible, but he came to the conclusion that our souls were distinct from our bodies, and of such a nature that they cannot die. The arguments he used to prove this were three — (1) The soul is entire master of its own movements, i.e. our thoughts and wills are perfectly free, but if a thing can move itself when it likes, it may move itself for ever, and so may be considered

immortal; (2) Our souls are not, as far as we can see, made up of different parts which can decay and fall to pieces like a thing of earthly make: the soul is a perfect whole, and cannot be broken up; (3) The soul, especially in childhood, appears to remember a state of life before birth.

Much of our knowledge appears to be born with us, we do not learn it here, but it comes natural to us, as if it had belonged to us before. If then we existed before our birth, we may fairly argue that there is probably a life in store for us after this life here is over. In connection with this you ought certainly to read Wordsworth's *Ode on the Intimations of Immortality*. If these arguments are sound we may regard our souls as passing a short time here as a traveller does at an inn (*hospitium*), or a sentry at his post, and like sentries we must stay at our posts till we are relieved.

THE CHARACTERS IN THE DIALOGUE.

(a) This Introduction would not be complete without some account of the leading characters, and especially of Cato. Cicero had probably two objects in view when he selected this remarkable man as the exponent of his views. In the first place, he was a most excellent instance of a vigorous old man; and secondly, he was a representative of the days when the Roman Republic was at its best, You must take care not to confuse the two Catos, — *Cato Uticensis*, so called because he committed suicide at Utica sooner than yield to Julius Caesar, and *M.Porcius Cato*, his grandfather, who is the chief character in the *De Senectute*. The latter was born about B.C.234, of a military family, and at the age of 20 he joined the Roman army.

The Second Punic War was then at its height. Hannibal was ravaging Italy, and Fabius was the great general of the day, and under him the young Cato assisted in the capture of Tarentum, B.C.209. Two years later he fought at the battle of the Metaurus, where Hasdrubal was defeated and killed. In 206 he was appointed Quaestor in Sicily under P.Corn.Scipio. Seven years after this he became Praetor, and received the province of Sardinia, where, as in Sicily, his administration was characterised by inflexible economy and simplicity. In B.C.193 he was elected Consul with Valerius Flaccus, and this time the province of Spain fell to his lot. On his return he celebrated a triumph. In 191 he went to Greece on the staff of M.Acilius Glabrio to fight Antiochus the Great, who had invaded that country at the instigation of Hannibal. It

was on this occasion that he, with only one companion, performed a daring exploit at Thermopylae. They went out by night along a bypath to the head of the pass, surprised the troops of Antiochus, and led their own to victory. Cato was allowed the honour of reporting this success at Rome in person. He landed at Brundisium and in five days reached the capital on foot. In B.C.185 he was appointed Censor, and it is for his conduct of this office that we know him best. He purged the Senate of corrupt and immoral members, improved the water-supply, and taxed the extravagant luxuries of the rich.

His contempt and suspicion of Greek life and literature are well known, and if he had had his way he would have expelled every Greek from Italy. He feared that the subtleties of Greek philosophy, which had been introduced and fostered by Scipio and his friends, would weaken the moral fibre of his countrymen, and confuse their ideas of right and wrong. It seems strange therefore that Cicero should have put into Cato's mouth so many quotations from Plato and Xenophon. We may explain it by the fact that in his later years Cato took up the study of Greek mainly perhaps for the sake of his son's education. But though he was such an exclusive and uncompromising Roman, he was always on the side of justice and clemency towards the provincials. In illustration of this it should not be forgotten that his last public act was to speak in behalf of the Lusitani who had been the victims of Galba's treachery in B.C.149.

It is always interesting to picture to ourselves, if we can, the *personality* of a historical character. In Cato's case, with the help of Plutarch, we can form a very distinct idea of the man. Think of a tall man with red hair (πυρρόν), and a fierce expression (γαῦρος τῷ προσώπῳ), and a body spare and muscular with vigorous exercise. His conversation was sarcastic (πανδακέτην) and spiced with wit and contempt. In dress he was severely plain. "I never", said he, "when I was young paid more than 100 drachmae for my clothes". He could not bear idleness in himself or others. He rarely allowed himself more than one servant, and he always carried his own weapons in war. On seeing a crowd of idlers, "I wish", he cried, "that the Forum was paved with shells". For gluttony too he seems to have had a special dislike. Once when speaking of a *bon-vivant* he exclaimed, "I never could live with a man whose palate was more sensitive than his heart", and on another occasion, while the rabble were clamouring for fresh largesses, he said, "It is ill work talking to a belly that has no ears". In his own life he was most abstemious, very seldom drank wine, and if he did it was the common wine which the poorest soldiers had. In

political views he was a staunch republican, and he once contemptuously defined a king as a creature who fed on flesh (σαρκόφαγον ζῷον). His rugged nature allowed little play to emotion and tenderness. He used his servants like beasts of burden — τοῖς οἰκεταῖς ὡς ὑποζυγίοις ἀποχρησάμενον; and he would even say with a smile that he never embraced his wife but once, and that was in a thunderstorm, to show that he was unconcerned when Jove was thundering. For his own son, it is true, he had the tenderest affection, and he even superintended his washing in the nursery; in his behalf also he set himself to learn Greek, a language for which he had always felt a violent dislike. He was an eloquent man, and his contemporaries, we are told, used to call him Ῥωμαῖον Δημοσθένη — the Roman Demosthenes. Such was Cato — a shrewd, austere, scornful, imperious man. He stands out in rough contrast to the times in which he lived, a living protest in favour of simplicity and integrity among a people who were fast becoming enervated by corruption and luxury.

(b) Of the other two characters, Scipio and Laelius, I need say but little. They were affectionate friends, and the *De Amicitia* is a monument of their friendship. Scipio was not by blood a Scipio. His full name was Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus Minor, and it forms, as it were, an epitome of his life, for he was a Scipio by adoption, Aemilianus by birth, Africanus by conquest, Minor to distinguish him from his grandfather (by adoption) the great conqueror of Hannibal. He was the adopted son of the eldest son of Scipio Africanus Major. His real father was L.Aemilius Paullus, who conquered Perseus at Pydna, and in this battle the young Scipio fought with distinction when he was only 16 years old. He was a man of very varied powers, a good officer, a bold statesman, with a genuine love for Greek thought and literature, and to Cicero he appeared the pattern of all a Roman should be.

(c) Laelius was about the same age as Scipio, had the same tastes, though not the same powers. He took part in the campaign against Viriathus in Spain. His cognomen was Sapiens.

NOTES ON CICERO'S STYLE.

I propose to add in conclusion a few remarks on the style of Cicero, as illustrated in this Dialogue. We read some authors without close regard to the words they used and the style in which they wrote. But

with Cicero it is different. It is not enough to master *what* he says: we ought also to study *how* he says it. The style in which a man writes is illustrative of his character. Caesar's Commentaries, for instance, are like Caesar, — direct, simple, clear. So likewise you can read Cicero's character in his language. It is rhetorical throughout. Even when he is discussing a point of philosophy we seem to be listening to speech in the law-court or senate. The words are carefully balanced, the arguments dressed out to the best advantage, every phrase seems arranged on a definite principle.

(1) Notice the structure of the Period. The Period is a long stately sentence, each part of which is inseparably connected with the rest. It is more characteristic of an oratorical than a historical style, and Cicero used it with great effect. Instances of the Period may be found in §§ 9, 41, 63, 72. Remember that in translating such passages into English, you must break them into shorter clauses, as we prefer detached sentences to the long roll of the Period.

(2) *The Order of the words.* — The natural order of a Latin sentence is — (1) Subject; (2) Object; (3) Verb. But this is continually changed for the sake of giving emphasis or vivacity. In translating try to preserve this emphasis in the English order. Look out the position of the following words: §5, sapienti; §20, senatum; §28, orator; §44, puer; §12, neminem; §33, vivum.

(3) A common device of Cicero's style is the use of what is called *asyndeton*, that is, the omission of the Copula: §§ 17, 19, 38. 63.

(4.) *Repetition or Anaphora.* — This is very noticeable in rhetorical writing. The same word is repeated to give force to the sentence. See §22, quid; §23, Num; §27, Nihil; §32, non.

(4) *The position of the Negative.* — This was generally placed as early in the sentence as possible: e.g. §17, nihil. Non; §30, nihil; §70, Neque.

(5) *Pleonasm.* — We often find that Cicero gives fulness and weight to his sentences by adding a word or words which seem at first sight superfluous: §28, quietus et remissus; §77, ratio ac disputatio; §78, reminisci et recordari; §81, remissi et liberi, tuentur et regunt.

(6) *Chiasmus.* — This device, though it strictly comes under the head of No. 2, deserves special notice. It is the term used to describe two parallel clauses in which the order of the words is reversed. See §26,

iners sit... sit operosa; §48, adulescentia laetatur... delectatur senectus ; §77, aetatum occident... occidunt senectutis.

PREFACE

I dedicate this treatise to you, Atticus. It may help us both to meet the approach of old age.

The dialogue is imaginary i but the characters historical.

1.

O Tite, si quid te adiuvero curamve levasso,

Quae nunc te coquit et versat in pectore fixa

Ecquid erit praemi?

Licet enim mihi versibus eisdem adfari te, Attice, quibus adfatur
Flaminius,

Ille vir haud magna cum re, sed plenus fidei

Quamquam certo scio, non, ut Flaminius,

Sollicitari te, Tite, sic noctesque diesque.

Novi enim moderationem animi tui et aequitatem, teque non
cognomen solum Athenis deportasse, sed humanitatem et
prudentiam intellego. Et tamen te suspicor eisdem rebus, quibus me
ipsum, interdum gravius commoveri; quarum consolatio et maior est

et in aliud tempus differenda. Nunc autem visum est mihi de senectute aliquid ad te conscribere.

2.

Hoc enim onere, quod mihi commune tecum est, aut iam urgentis aut certe adventantis senectutis et te et me etiam ipsum levare volo; etsi te quidem id modice ac sapienter, sicut omnia, et ferre et laturum esse certo scio. Sed mihi, cum de senectute vellem aliquid scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque nostrum communiter uteretur. Mihi quidem ita iucunda huius libri confectio fuit, ut non modo omnes absterserit senectutis molestias, sed effecerit mollem etiam et iucundam senectutem. Numquam igitur digne satis laudari philosophia poterit, cui qui pareat omne tempus aetatis sine molestia possit degere.

3.

Sed de ceteris et diximus multa et saepe dicemus; hunc librum ad te de senectute misimus. Omnem autem sermonem tribuimus non Tithono, ut Aristo Cius, parum enim esset auctoritatis in fabula, sed M.Catoni seni, quo maiorem auctoritatem haberet oratio; apud quem Laelium et Scipionem facimus admirantes, quod is tam facile senectutem ferat, eisque eum respondentem. Qui si eruditius videbitur disputare, quam consuevit ipse in suis libris, id tribuito litteris Graecis, quarum constat eum perstudiosum fuisse in senectute. Sed quid opus est plura? Iam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam.

THE DIALOGUE

Scipio. Why do you find old age so easy to bear?

Cato. A man possesses in himself the secret of happiness if he is wise enough to follow Nature as his guide. Like plants we ripen and decay.

4.

II. Scipio. Saepe numero admirari soleo cum hoc C.Laelio cum ceterarum rerum tuam excellentem, M.Cato, perfectamque sapientiam, tum vel maxime, quod numquam tibi senectutem gravem esse senserim, quae plerisque senibus sic odiosa est, ut onus se Aetna gravius dicant sustinere.

Cato. Rem haud sane difficilem, Scipio et Laeli, admirari videmini. Quibus enim nihil est in ipsis opis ad bene beateque vivendum, eis omnis aetas gravis est; qui autem omnia bona a se ipsi petunt, eis nihil potest malum videri, quod naturae necessitas adferat; quo in genere est in primis senectus, quam ut adipiscantur, omnes optant, eandem accusant adeptam; tanta est stultitiae inconstantia atque perversitas. Obrepere aiunt eam citius, quam putassent. Primum, quis coëgit eos falsum putare? Qui enim citius adolescentiae senectus, quam pueritiae adolescentia obrepat? Deinde, qui minus gravis esset eis senectus, si octingentesimum annum agerent, quam si octogesimum? Praeterita enim aetas quamvis longa, si cum effluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem.

5.

Quocirca si sapientiam meam admirari soletis — quae utinam digna esset opinione vestra nostroque cognomine! — in hoc sumus sapientes, quod naturam optimam ducem tamquam deum sequimur eique paremus; a qua non veri simile est, cum ceterae partes aetatis bene descriptae sint, extremum actum tamquam ab inertī poeta esse neglectum. Sed tamen necesse fuit, esse aliquid extremum et, tamquam in arborum bacis terraeque fructibus, maturitate tempestiva quasi vietum et caducum; quod ferendum est molliter sapienti. Quid est enim aliud Gigantum modo bellare cum dis, nisi naturae repugnare?

Laelius. *Pray give us the benefit of your experience.*

6.

Laelius. Atqui, Cato, gratissimum nobis ut etiam pro Scipione pollicear, feceris, si, quoniam speramus, volumus quidem certe senes fieri, multo ante a te didicerimus, quibus facillime rationibus ingravescentem aetatem ferre possimus.

Cato. Faciam vero, Laeli, praesertim si utrique vestrum, ut dicis, gratum futurum est.

Laelius. Volumus sane, nisi molestum est, Cato, tamquam longam aliquam viam confeceris, quam nobis quoque ingrediendum sit, istuc, quo pervenisti, videre quale sit.

Cato. My contemporaries often complain that age deprives them of pleasure and friends — the fault is in their disposition not their years.

7.

III. Cato. Faciam, ut potero, Laeli. Saepe enim interfui querellis aequalium meorum — pares autem vetere proverbio cum paribus facillime congregantur — quae C.Salinator, quae Sp.Albinus, homines consulares, nostri fere aequales, deplorare solebant, tum quod voluptatibus carerent, sine quibus vitam nullam putarent, tum quod spernerentur ab eis, a quibus essent coli soliti. Qui mihi non id videbantur accusare, quod esset accusandum. Nam si id culpa senectutis accideret, eadem mihi usu venirent reliquisque omnibus maioribus natu; quorum ego multorum cognovi senectutem sine querella qui se et libidinum vinculis laxatos esse non moleste ferrent, nec a suis despicerentur. Sed omnium istiusmodi querellarum in moribus est culpa, non in aetate. Moderati enim et nec difficiles nec inhumani senes tolerabilem senectutem agunt, importunitas autem et inhumanitas omni aetati molesta est.

Laelius. Does not your social position help you?

Cato. Partly — a pauper or a fool cannot enjoy old age. Self-culture and a good conscience are an old man's best armour.

8.

Laelius. Est, ut dicis, Cato; sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes et copias et dignitatem tuam tolerabiliorem senectutem videri; id autem non posse multis contingere.

Cato. Est istud quidem, Laeli, aliquid; sed nequaquam in isto sunt omnia; ut Themistocles fertur Seriphio cuidam in iurgio respondisse, cum ille dixisset, non eum sua sed patriae gloria splendorem assecutum: “Nec hercule”, inquit, “si ego Seriphius essem, nec tu, si Atheniensis, clarus unquam fuisses”. Quod eodem modo de senectute dici potest. Nec enim in summa, inopia levis esse senectus potest, ne sapienti quidem, nec insipienti etiam in summa copia non gravis.

9.

Aptissima omnino sunt, Scipio et Laeli, arma senectutis artes exercitationesque virtutum, quae in omni aetate cultae, cum diu multumque vixeris, mirificos efferunt fructus, non solum quia numquam deserunt, ne extremo quidem tempore aetatis — quamquam id quidem maximum est, — verum etiam quia conscientia bene actae vitae multorumque bene factorum recordatio iucundissima est.

Think of Fabius. He was an old man when he spoke in the Senate and defied Hannibal. How wise he was in war, how ready with retort, how bravely he bore his son's death, how great his learning, how charming his conversation!

10.

IV. Ego Quintum Maximum, eum, qui Tarentum recepit, senem adulescens ita dilexi, ut aequalem. Erat enim in illo viro comitate condita gravitas, nec senectus mores mutaverat. Quamquam eum colere coepi non admodum grandem natu, sed tamen iam aetate

profectum. Anno enim post consul primum fuerat, quam ego natus sum; cumque eo quartum consule adolescentulus miles ad Capuam profectus sum, quintoque anno post ad Tarentum. Quaestor deinde quadriennio post factus sum, quem magistratum gessi consulibus Tuditano et Cethego, cum quidem ille admodum senex suasor legis Cinciae de donis et muneribus fuit. Hic et bella gerebat ut adolescens, cum plane grandis esset, et Hannibalem iuveniliter exultantem patientia sua molliebat; de quo praeclare familiaris noster Ennius;

Unus homo nobis cunctando restituit rem;
Noenum rumores ponebat ante salutem,
Ergo priusque magisque viri nunc gloria claret.

11.

Tarentum vero qua vigilantia, quo consilio recepit! Cum quidem me audiente Salinatori, qui amisso oppido fuerat in arce, glorianti atque ita dicenti: "Mea opera, Q.Fabi, Tarentum recepisti"; "Certe", inquit ridens, "nam nisi tu amisisses, numquam recepissem." Nec vero in armis praestantior, quam in toga; qui consul iterum, Sp.Carvilio collega quiescente, C.Flaminio, tribuno plebis, quoad potuit, restitit agrum Picentem et Gallicum viritim contra senatus auctoritatem dividenti, augurque cum esset, dicere ausus est, optimis auspiciis ea geri quae pro rei publicae salute gererentur, quae contra rem publicam ferrentur, contra auspicia ferri.

12.

Multa in eo viro praeclara cognovi; sed nihil admirabilius, quam quomodo ille mortem filii tulit, clari viri et consularis. Est in manibus laudatio; quam cum legimus, quem philosophum non contemnimus? Nec vero ille in luce modo atque in oculis civium magnus, sed intus domique praestantior. Qui sermo! Quae praecepta! Quanta notitia antiquitatis, scientia iuris augurii! Multae etiam, ut in homine Romano, litterae; omnia memoria tenebat, non domestica solum sed etiam externa bella. Cuius sermone ita cupide fruebar tum quasi iam divinarem id, quod evenit, illo extincto fore, unde discerem, neminem.

Think again of the serene activity of Plato at 81, Isocrates at 94, Gorgias at 107, or of Ennius, whose poverty was no bar to happiness at 70.

13.

V. Quorsus igitur haec tam multa de Maximo? Quia profecto videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres navalesve pugnas, ut bella a se gesta, ut triumphos recordentur. Est etiam quiete et pure atque eleganter actae aetatis placida ac lenis senectus, qualem accepimus Platonis, qui uno et octogesimo anno scribens est mortuus; qualem Isocratis, qui eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, quarto et nonagesimo anno scripsisse se dicit, vixitque quinquennium postea; cuius magister Leontinus Gorgias centum et septem complevit annos, neque

umquam in suo studio atque opere cessavit. Qui, cum ex eo quaereretur, cur tam diu vellet esse in vita, “Nihil habeo”, inquit, “quod accusem senectutem”.

14.

Praeclarum responsum et docto homine dignum. Sua enim vitia insipientes et suam culpam in senectutem conferunt; quod non faciebat is, cuius modo mentionem feci, Ennius:

Sic ut fortis equus, spatio qui saepe supremo

Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit:

equi fortis et victoris senectuti comparat suam. Quem quidem probe meminisse potestis. Anno enim undevicesimo post eius mortem hi consules, T. Flamininus et M. Acilius, facti sunt; ille autem Caepione et Philippo iteram consulibus mortuus est, cum ego, quinque et sexaginta annos natus, legem Voconiam magna voce et bonis lateribus suasissem. Annos septuaginta natus — tot enim vixit Ennius — ita feriat duo quae maxima putantur onera, paupertatem et senectutem, ut eis paene delectari videretur.

The four main charges against Age — (1) Incapacity for work ; (2) Physical weakness ; (3) Loss of pleasure; (4) Proximity to death.

15.

Etenim, cum conplector animo, quattuor reperio causas, cur senectus misera videatur,

unam quod avocet a rebus gerendis,

alteram, quod corpus faciat infirmius,

tertiam, quod privet omnibus fere voluptatibus,

quartam, quod haud procul absit a morte.

Earum, si placet, causarum quanta quamque sit iusta unaquaeque, videamus.

First charge: Incapacity for work. This refuted by the lives of Fabius, Fabricius, etc., or Appius Claudius, who, spite of blindness and age, was the stay of the wavering Senate.

VI. A rebus gerendis senectus abstrahit. Quibus? An eis, quae iuventute geruntur et viribus? Nullaene igitur res sunt seniles, quae vel infirmis corporibus animo tamen administrentur? Nihil ergo agebat Q. Maximus? Nihil L. Paullus, pater tuus, socer optimi viri, filii mei? Ceteri senes, Fabricii, Curii, Coruncanii, cum rem publicam consilio et auctoritate defendebant, nihil agebant?

16.

Ad Appii Claudii senectutem accedebat etiam, ut caecus esset; tamen is, cum sententia senatus inclinaret ad pacem cum Pyrrho foedusque faciendum, non dubitavit dicere illa, quae versibus persecutus est Ennius:

Quo vobis mentes, rectae quae stare solebant

Antehac, dementes sese flexere viai?

ceteraque gravissime; notum enim vobis carmen est; etiam ipsius Appii exstat oratio. Atque haec ille egit septimo decimo anno post alterum consulatum, cum inter duos consulatus anni decem interfuissent censorque ante superiorem consulatum fuisset; ex quo

intellegitur, Pyrrhi bello grandem sane fuisse eum, sicut a patribus accepimus.

Bodily prowess belongs to youth — wisdom to age. I, for instance, advise the Senate now that I no longer fight in the field.

17.

Nihil igitur adferunt, qui in re gerenda versari senectutem negant, similesque sunt, ut si qui gubernatorem in navigando nihil agere dicant, cum alii malos scandant, alii per foros cursent, alii sentinam exhauriant, ille clavum tenens quietus sedeat in puppi. Non facit ea, quae iuvenes; at vero multa maiora et meliora facit. Non viribus aut velocitate aut celeritate corporum (res magnae geruntur, sed consilio, auctoritate, sententia, quibus non modo non orbari, sed etiam augeri senectus solet.

18.

Nisi forte ego vobis, qui et miles et tribunus et legatus et consul versatus sum in vario genere bellorum, cessare nunc videor, cum bella non gero. At senatui, quae sint gerenda, praescribo, et quomodo; Karthagini male iam diu cogitanti bellum multo ante denuntio; de qua io vereri non ante desinam, quam illam excisam esse cognovero.

Emulate, Scipio, your grandfather. Had he lived, he would have shown that wisdom by which old men preserve and govern states.

19.

Quam palmam utinam di immortales, Scipio, tibi reservent, ut avi reliquias persequare! Cuius a morte quintus hic et tricesimus annus

est; sed memoriam illius viri omnes excipient anni consequentes. Anno ante me censorem mortuus est, decem annis post meum consulatum, cum consul iterum me consule creatus esset. Num igitur, si ad centesimum annum vixisset, senectutis eum suae paeniteret? Nec enim excursione nec saltu nec eminus hastis aut comminus gladiis uteretur, sed consilio, ratione, sententia. Quae nisi essent in senibus, non summum consilium maiores nostri appellassent senatum.

20.

Apud Lacedaemonios quidem ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam nominantur senes. Quod si legere aut audire voletis externa, maximas res publicas ab adolescentibus labefactatas, a senibus sustentatas et restitutas reperietis.

Cedo, qui vestram rem publicam tantam amisistis tam cito?

Sic enim percontantur illi in Naevii poetae Ludo; respondentur et alia et hoc in primis:

Proveniebant oratores novi, stulti adolescentuli.

Temeritas est videlicet florentis aetatis, prudentia senescentis.

Do you say memory fails? Not if it is exercised. Mine is as good as ever. Think of the memory of public men, or of cases like that of Sophocles before his judges.

21.

VII. At memoria minuitur. Credo, nisi eam exerceas, aut etiam si sis natura tardior. Themistocles omnium civium perceperat nomina. Num igitur censetis eum, cum aetate processisset, qui Aristides esset Lysimachum salutare solitum? Equidem non modo eos novi, qui sunt,

sed eorum patres etiam et avos; nec sepulcra legens vereor, quod aiunt, ne memoriam perdam; his enim ipsis legendis in memoriam redeo mortuorum. Nec vero quemquam senem audivi oblitum, quo loco thesaurum obruisset. Omnia, quae curant, meminerunt, vadimonia constituta, quis sibi, cui ipsi debeant.

22.

Quid iurisconsulti, quid pontifices, quid augures, I quid philosophi senes? Quam multa meminerunt! Manent ingenia senibus, modo permaneat studium et industria, neque ea solum in claris et honoratis viris, sed in vita etiam privata et quieta. Sophocles ad summam senectutem tragoedias fecit; quod propter studium cum rem negligere familiarem videretur, a filiis in iudicium vocatus est, ut, quemadmodum nostro more male rem gerentibus patribus bonis interdici solet, sic illum quasi desipientem a re familiari removerent iudices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat et proxime scripserat, Oedipum Coloneum, recitasse iudicibus quaesisseque, num illud carmen desipientis videretur. Quo recitato sententiis iudicum est liberatus.

How do you account for all the poets and philosophers whose activity lasted as long as their life, or for the many old men in tny neighbourhood who are the most active promoters of agriculture?

23.

Num igitur hunc, num Homerum, num Hesiodum, Simonidem, Stesichorum, num, quos ante dixi, Isocratem, Gorgiam, num philosophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem,

Xenocratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem vos etiam vidistis Romae, Diogenem Stoicum coëgit in suis studiis obmutiscere senectus? an in omnibus his studiorum agitatio vitae aequalis fuit?

24.

Age, ut ista divina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos, vicinos et, familiares meos, quibus absentibus numquam fere ulla in agro maiora opera fiunt, non serendis, non percipiendis, non condendis fructibus. Quamquam in his minus hoc mirum est; nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse vivere; sed iidem in eis elaborant, quae sciunt nihil ad se omnino pertinere.

Serit arbores, quae alteri saeculo prosint,

ut ait Statius noster in Synephebis.

Statius complains that old men see things they disapprove and become tiresome to their friends. But surely old and young can find pleasure in each other's society, and an old man can always be learning as Solon did and as I do now .

25.

Nec vero dubitet agricola quamvis sit senex, quaerenti, cui serat, respondere: Dis immortalibus, qui me non accipere modo haec a maioribus voluerunt, sed etiam posteris prodere.

VIII. Et melius Caecilius de sene alteri saeculo prospiciente, quam illud idem :

Edepol, senectus, si nil quicquam aliud viti

Apportes tecum, cum advenis, unum id sat est,

Quod diu vivendo multa, quae non volt, videt.

Et multa fortasse, quae volt. Atque in ea, quae non volt, saepe etiam
adulescentia incurrit. Illud vero idem Caecilius vitiosius:

Tum equidem in senecta hoc deputo miserrimum,

Sentire ea aetate eumpse esse odiosum alteri.

26.

lucundum potius, quam odiosum. Ut enim adulescentibus bona
indole praeditis sapientes senes delectantur, leviorque fit senectus
eorum, qui a iuventute coluntur et diliguntur, sic adulescentes senum
praeceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur. Nec minus
intellego me vobis, quam mihi vos esse iucundos. Sed videtis, ut
senectus non modo languida atque iners non sit, verum etiam sit
operosa et semper agens aliquid et moliens, tale scilicet, quale
cuiusque studium in, superiore vita fuit. Quid qui etiam addiscunt
aliquid? Ut et Solonem versibus gloriantem videmus, qui se cotidie
aliquid addiscentem dicit senem fieri, et ego feci, qui litteras Graecas
senex didici; quas quidem sic avidè arripui, quasi diuturnam sitim
explere cupiens, ut ea ipsa mihi essent nota, quibus me nunc exemplis
uti videtis. Quod cum fecisse Socratem in fidibus audirem, vellem
equidem etiam illud — discebant enim fidibus antiqui — , sed in
litteris certe elaboravi.

Second charge; Physical weakness. I reply that no old man expetis or desires the bodily strength of his youth.

27.

IX. Ne nunc quidem vires desidero adolescentis (is enim erat locus alter de vitiis senectutis), non plus, quam adolescens tauri aut elephanti desiderabam. Quod est, eo decet uti et, quidquid agas, agere pro viribus. Quae enim vox potest esse contemptior, quam Milonis Crotoniatae? Qui, cum iam senex esset, athletasque se exercentes in curriculo videret, adspexisse lacertos suos dicitur illacrimansque dixisse: "At hi quidem mortui iam sunt". Non vero tam isti, quam tu ipse, nugator. Neque enim ex te umquam es nobilitatus, sed ex lateribus et lacertis tuis. Nihil Sex. Aelius tale, nihil multis annis ante Ti. Coruncanius, nihil modo P. Crassus, a quibus iura civibus praescribebantur: quorum usque ad extremum spiritum est provecta prudentia.

The orator may lose his strength of voice — still a quiet delivery suits an old man best. If he cannot speak, he can teach and train others. Weakness in age is generally due to excess in youth.

28.

Orator metuo ne languescat senectute: est enim munus eius non ingenii solum, sed laterum etiam et virium. Omnino canorum illud in voce splendet etiam nescio quo pacto in senectute: quod equidem adhuc non amisi; et videtis annos; sed tamen est decorus seni sermo quietus et remissus, facitque per se ipsa sibi audientiam disertis senis compta et mitis oratio. Quam si ipse exsequi nequeas, possis tamen

Scipioni praecipere et Laelio. Quid est enim iucundius senectute stipata studiis iuventutis.

29.

An ne illas quidem vires senectuti relinquemus, ut adulescentes doceat, instituat, ad omne officii munus instruat? Quo quidem opere quid potest esse praeclarius? Mihi vero Cn. et P.Scipiones et avi tui duo, L.Aemilius et P.Africanus, comitatu nobilium iuvenum fortunati videbantur; nec ulli bonarum artium magistri non beati putandi, quamvis consenuerint vires atque defecerint. Etsi ipsa ista defectio virium adulescentiae vitiis efficitur saepius quam senectutis. Libidinosa enim et intemperans adulescentia effectum corpus tradit senectuti.

Cyrus and Metellus never felt weaker in old age. Homer tells us that Nestor, in spite of his years, was more valuable than Ajax.

I am still vigorous and do not believe in giving in to age before my time.

30.

Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit, cum admodum senex esset, negat se umquam sensisse, senectutem suam imbecilliores factam, quam adulescentia fuisset. Ego L.Metellum memini puer, qui cum quadriennio post alterum consulatum pontifex maximus factus esset, viginti et duos annos ei sacerdotio praefuit, ita bonis esse viribus extremo tempore aetatis, ut adulescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi de me ipso dicere; quamquam est id quidem senile aetatique nostrae conceditur.

31.

X. Videtisne, ut apud Homerum saepissime Nestor de virtutibus suis praedicet? Tertiam enim iam aetatem hominum videbat; nec erat ei verendum, ne vera praedicans de se nimis videretur aut insolens aut loquax. Etenim, ut ait Homerus, ex eius lingua meile dulcior fluebat oratio; quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus. Et tamen dux ille Graeciae nusquam optat, ut Aiakis similes habeat decem, sed ut Nestoris; quod si sibi acciderit, non dubitat, quin brevi sit Troia peritura.

32.

Sed redeo ad me. Quartum ago annum et octogesimum; vellem equidem idem possem gloriari, quod Cyrus; sed tamen hoc queo dicere, non me quidem eis esse viribus, quibus aut miles bello Punico aut quaestor eodem bello aut consul in Hispania fuerim, aut quadriennio post, cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopolas M.Glabrione consule; sed tamen, ut vos videtis, non plane me enervavit nec adflixit senectus; non curia vires meas desiderat, non rostra, non amici, non clientes, non hospites. Nec enim umquam sum assensus veteri illi laudatoque proverbio, quod monet mature fieri senem, si diu velis senex esse. Ego vero me minus diu senem esse mallet, quam esse senem ante quam essem. Itaque nemo adhuc convenire me voluit, cui fuerim occupatus.

I would rather be Pythagoras than Milo — every age has its own function. Masinissa, I know, was marvellously strong at 90, but such powers are not a necessity.

33.

At minus habeo virium, quam vestrum utervis. Ne vos quidem T. Pontii centurionis vires habetis; num idcirco est ille praestantior? Moderatio modo virium adsit, et tantum, quantum potest quisque, nitatur: ne ille non magno desiderio tenebitur virium. Olympiae per stadium ingressus esse Milo dicitur, cum umeris sustineret bovem. Utrum igitur has corporis an Pythagorae tibi malis vires ingenii dari? Denique isto bono utare, dum adsit; cum absit, ne requiras; nisi forte adulescentes pueritiam, paululum aetate progressi adolescentiam debent requirere. Cursus est certus aetatis et una via naturae eaque simplex, suaque cuique parti aetatis tempestivitas est data, ut et infirmitas puerorum et ferocitas iuvenum et gravitas iam constantis aetatis et senectutis maturitas naturale quiddam habeat, quod suo tempore percipi debeat.

34.

Audire te arbitror, Scipio, hospes tuus avitus Masinissa quae faciat hodie, nonaginta natus annos; cum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non adscendere; cum equo, ex equo non descendere; nullo imbri, nullo frigore adduci, ut capite operto sit; summam esse in eo corporis siccitatem; itaque omnia exsequi regis officia et munera. Potest igitur exercitatio et temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris.

XI. Non sunt in senectute vires. Ne postulantur quidem vires a senectute. Ergo et legibus et institutis vacat aetas nostra muneribus

eis, quae non possunt sine viribus sustineri. Itaque non modo quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem cogimur.

Weak health is not peculiar to old men. Age must be resisted like a disease, and we must exercise mind and body as a prevention against dotage.

35.

At multi ita sunt imbecilli senes, ut nullum officii aut omnino vitae munus exsequi possint. At id quidem non proprium senectutis vitium est, sed commune valetudinis. Quam fuit imbecillus P.Africani filius, is qui te adoptavit! Quam tenui aut nulla potius valetudine! Quod ni ita fuisset, alterum illud exstitisset lumen civitatis; ad paternam enim magnitudinem animi doctrina uberius accesserat. Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum id ne adulescentes quidem effugere possint? Resistendum, Laeli et Scipio, senectuti est, eiusque vitia diligentia compensanda sunt; pugnandum tamquam contra morborum sic contra senectutis vim.

36.

Habenda ratio valetudinis; utendum exercitationibus modicis; tantum cibi et potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec vero corpori solum subveniendum est, sed menti atque animo multo magis. Nam haec quoque, nisi tamquam lumini oleum instilles, extinguuntur senectute. Et corpora quidem exercitationum defetigatione ingravescent, animi autem exercendo levantur. Nam quos ait Caecilius

comicos stultos senes,

hos significat credulos, obliviosos, dissolutos; quae vitia sunt non senectutis, sed inertis, ignavae, somniculosae senectutis. Ut petulantia, ut libido magis est adolescentium, quam senum, nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum, sic ista senilis stultitia, quae deliratio appellari solet, senum levium est, non omnium.

Old Appius Claudius governed his house to the last with wonderful vigour. My ideal old man is one who combines the vigour of youth with the dignity of age, and this too is why I write and study.

37.

Quattuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat et caecus et senex; intentum enim animum, tamquam arcum, habebat, nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat non modo auctoritatem, sed etiam imperium in suos; metuebant servi, verebantur liberi, carum omnes habebant; vigeat in illa domo patrii moris disciplina.

38.

Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini emancipata est, si usque ad ultimum spiritum dominatur in suos. Ut enim adolescentem, in quo est senile aliquid, sic senem, in quo est aliquid adolescentis, probo; quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo numquam erit. Septimus mihi liber Originum est in manibus; omnia antiquitatis monumenta colligo; causarum illustrium, quasque defendi, nunc cum maxime conficio orationes; ius augurium, pontificium, civile tracto; multum etiam Graecis litteris

utor, Pythagoreorumque more exercendae memoriae gratia, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro vesperi. Hae sunt exercitationes ingenii, haec curricula mentis; in his desudans atque elaborans corporis vires non magno opere desidero. Adsum amicis; venio in senatum frequens, ultroque adfero res multum et diu cogitatas, easque tueor animi, non corporis viribus. Quae si exsequi nequirem, tamen me lectulus meus oblectaret ea ipsa cogitantem, quae iam agere non possem; sed ut possim facit acta vita. Semper enim in his studiis laboribusque viventi non intellegitur, quando obrepat senectus; ita sensim sine sensu aetas senescit, nec subito frangitur, sed diuturnitate exstinguitur.

Third charge: Loss of pleasure. This is rather a gain than loss; for, as Archytas said, the love of pleasure is the source of treason and lust, and is the enemy of reason. Passion and Reason cannot live together. Thanks to Old Age for modifying such passion as that for which I punished Flamininus.

39.

XII. Sequitur tertia vituperatio senectutis, quod eam carere dicunt voluptatibus. O praeclarum munus aetatis, si quidem id aufert a nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum! Accipite enim, optimi adulescentes, veterem orationem Archytae Tarentini, magni in primis et praeclari viri, quae mihi tradita est, cum essem adulescens Tarenti cum Q.Maximo. Nullam capitaliorem pestem quam voluptatem corporis hominibus dicebat a natura datam, cuius voluptatis avidae libidines temere et effrenate ad potiendum incitarentur.

40.

Hinc patriae proditioes, hinc rerum publicarum eversiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci; nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret; stupra vero et adulteria et omne tale flagitium nullis excitari aliis illecebris nisi voluptatis. Cumque homini sive natura sive quis deus nihil mente praestabilius dedisset, huic divino muneri ac dono nihil tam esse inimicum quam voluptatem.

41.

Nec enim libidine dominante temperantiae locum esse, neque omnino in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quo magis intellegi posset, fingere animo iubebat tanta incitatum aliquem voluptate corporis, quanta percipi posset maxima; nemini censebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esse tam detestabile tamque pestiferum quam voluptatem, si quidem ea, cum maior esset atque longior, omne animi lumen exstingeret. Haec cum C. Pontio Samnite, patre eius, a quo Caudino proelio Sp. Postumius, T. Veturius consule superati sunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hospes noster, qui in amicitia populi Romani permanserat, se a maioribus natu accepisse dicebat, cum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis; quem Tarentum venisse L. Camillo, Appio Claudio consulibus reperio.

42.

Quorsus hoc? Ut intellegeretis, si voluptatem aspernari ratione et sapientia non possemus, magnam habendam esse senectuti gratiam, quae efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. Impedit enim consilium voluptas, rationi inimica est, mentis, ut ita dicam, praestringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. Invitus feci, ut fortissimi viri T. Flaminini fratrem L. Flamininum e senatu eicerem, septem annis post quam consul fuisset; sed notandam putavi libidinem. Ille enim, cum esset consul, in Gallia exoratus in convivio a scorto est, ut securi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis. Hic Tito fratre suo censore, qui proximus ante me fuerat, elapsus est, mihi vero et Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa et tam perdita libido, quae cum probro privato coniungeret imperii dedecus.

I have heard of an Athenian philosopher who taught that pleasure was the standard of right and wrong; Men like Decius seem to prove that the Good and Beautiful are independent of pleasure.

43.

XIII. Saepe audiavi ex maioribus natu, qui se porro pueros a senibus audisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quod, cum apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset a Thessalo Cineas, esse quendam Athenis, qui se sapientem profiteretur, eumque dicere, omnia, quae faceremus, ad voluptatem esse referenda. Quod ex eo audientes M. Curium et Ti. Coruncanium optare solitos, ut id Samnitibus ipsique Pyrrho persuaderetur, quod facilius vinci possent, cum se voluptatibus dedissent. Vixerat M. Curius cum P. Decio, qui

quinquennio ante eum consulem se pro republica quarto consulatu devoverat; norat eundem Fabricius, norat Coruncanius; qui cum ex sua vita, tum ex eius, quem dico, Decii facto iudicabant, esse profecto aliquid natura pulchrum atque praeclarum, quod sua sponte peteretur, quodque spreta et contempta voluptate optimus quisque sequeretur.

Age in losing pleasure loses also its evil consequences. Still an old man can enjoy festivities; e.g. I take great delight in clubs and banquets, far more of course for the society than the mere feasting. It is a pleasure to dine even with younger men, and at my Sabine villa such entertainments are common.

44.

Quorsum igitur tam multa de voluptate? Quia non modo vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quod ea voluptates nullas magno opere desiderat. Caret epulis exstructisque mensis et frequentibus poculis. Caret ergo etiam vinulentia et cruditate et insomniis. Sed si aliquid dandum est voluptati, quoniam eius blanditiis non facile obsistimus — divine enim Plato escam malorum appellat voluptatem, quod ea videlicet homines capiantur ut pisces —, quamquam immoderatis epulis caret senectus, modicis tamen conviviis delectari potest. C. Duillium, Marci filium, qui Poenos classe primus devicerat, redeuntem a cena senem saepe videbam puer; delectabatur cereo funali et tibicine, quae sibi nullo exemplo privatus sumpserat; tantum licentiae dabat gloria.

45.

Sed quid ego alios? Ad me ipsum iam revertar. Primum habui semper sodales. Sodalitates autem Magnae Matris me quaestore constitutae sunt sacris Idaeis acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus, omnino modice, sed erat quidam fervor aetatis; qua progrediente omnia fiunt in dies mitiora. Neque enim ipsorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quam coetu amicorum et sermonibus metiebar. Bene enim maiores accubitionem epularem amicorum, quia vitae coniunctionem haberet, convivium nominaverunt, melius quam Graeci, qui hoc idem tum compotationem tum concenationem vocant, ut, quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur.

46.

XIV. Ego vero propter sermonis delectationem tempestivis quoque conviviis delector, nec cum aequalibus solum, qui pauci admodum restant, sed cum vestra etiam aetate atque vobiscum; habeoque senectuti magnam gratiam, quae mihi sermonis aviditatem auxit, potionis et cibi sustulit. Quod si quem etiam ista delectant (ne omnino bellum indixisse videar voluptati, cuius est fortasse quidam naturalis modus), non intellego, ne in istis quidem ipsis voluptatibus, carere sensu senectutem. Me vero et magisteria delectant a maioribus instituta et is sermo, qui more maiorum a summo adhibetur in poculo, et pocula, sicut in Symposio Xenophontis est, minuta atque rorantia, et refrigeratio aestate et vicissim aut ignis hibernus. Quae quidem etiam in Sabinis persequi soleo, conviviumque vicinorum cotidie

compleo, quod ad multam noctem quam maxime possumus vario sermone producimus.

To be released from the stirrings of passion is a blessing. Youth craves for the immediate prospect of pleasure, age is content with a more distant view.

47.

At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo; sed ne desideratio quidem. Nihil autem est molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam iam adfecto aetate quaereret, uteretur rebus veneriis: "Di meliora! Inquit; ego vero libenter istinc sicut a domino agresti ac furioso profugi". Cupidis enim rerum talium odiosum fortasse et molestum est carere; satiatis vero et expletis iucundius est carere quam frui. Quamquam non caret is, qui non desiderat; ergo hoc non desiderare dico esse iucundius.

48.

Quod si istis ipsis voluptatibus bona aetas fruitur libentius, primum parvulis fruitur rebus, ut diximus, deinde eis, quibus senectus, etiam si non abunde potitur non omnino caret. Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat, delectatur tamen etiam, qui in ultima, sic adolescentia voluptates propter intuens magis fortasse laetatur, sed delectatur etiam senectus procul eas spectans tantum, quantum sat est.

What can be happier than an old age which devotes its leisure to noble Sciences like astronomy, or other pursuits such as poetry, philosophy, and oratory?

49.

At illa quanti sunt, animum, tanquam emeritis stipendiis libidinis, ambitionis, contentionum, inimicitiarum, cupiditatum omnium, secum esse secumque, ut dicitur, vivere! Si vero habet aliquod tamquam pabulum studii atque doctrinae, nihil est otiosa senectute iucundius. Mori videbamus in studio dimetiendi paene caeli atque terrae C.Gallum, familiarem patris tui, Scipio. Quotiens illum lux noctu aliquid describere ingressum, quotiens nox oppressit, cum mane coepisset! Quam delectabat eum, defectiones solis et lunae multo ante nobis praedicere!

50.

Quid in levioribus studiis, sed tamen acutis? Quam gaudebat bello suo Punico Naevius! Quam Truculento Plautus! Quam Pseudolo! Vidi etiam senem Livium; qui cum sex annis ante, quam ego natus sum, fabulam docuisset Centone Tuditanoque consulibus, usque ad adolescentiam meam processit aetate. Quid de P.Licinii Crassi et pontificii et civilis iuris studio loquar? Aut de huius P.Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? Atque eos omnes, quos commemoravi, his studiis flagrant senes vidimus. M. vero Cethegum, quem recte Suadae medullam dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videbamus etiam senem! Quae sunt igitur epularum aut ludorum aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparandae? Atque haec quidem studia doctrinae; quae quidem prudentibus et bene institutis pariter cum aetate crescunt, ut honestum illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam, ut ante dixi,

senescere se multa in dies addiscentem; qua voluptate animi nulla certe potest esse maior.

Agriculture is another study which old men can enjoy to the full — the stages of growth are deeply interesting. I cannot stay to describe the various processes of grafting, budding, and pruning. How beautiful is the growth, how interesting the culture of the vine! Homer represents Laertes as combating his grief by agriculture. Curius, the noble conqueror of the Sabines, spent his last years in this pursuit. Cincinnatus was fond of it — it secures health, happiness, and prosperity. Let young men keep their interests and old men theirs. The story Xenophon tells of Lysander and Cyrus shows how much the latter thought of agriculture. Corvinus pursued it till his hundredth year.

51.

XV. Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector; quae nec ulla impediuntur senectute et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quae numquam recusat imperium, nec umquam sine usura reddit, quod accepit, sed alias minore, plerumque maiore cum faenore. Quamquam me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terrae vis ac natura delectat. Quae cum gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit, primum id occaecatum cohibet, ex quo occasio, quae hoc efficit, nominata est; deinde tepefactum vapore et compressu suo diffundit et elicit herbescentem ex eo viriditatem; quae nixa fibris stirpium sensim adulescit, culmoque erecta geniculato vaginis iam quasi pubescens includitur; e quibus cum emersit, fundit frugem spici ordine structam, et contra avium minorum morsus munitur vallo aristarum.

52.

Quid ego vitium ortus, satus, incrementa commemorem? Satiari delectation non possum, ut meae senectutis requiem oblectamentumque noscatis. Omitto enim vim ipsam omnium, quae generantur e terra, quae ex fici tantulo grano aut ex acini vinaceo aut ex ceterarum frugum ac stirpium minutissimis seminibus tantos truncos ramosque procreet; malleoli, plantae, sarmenta, viviradices, propagines, nonne ea efficiunt, ut quemvis cum admiratione delectent? Vitis quidem, quae natura caduca est, et, nisi fulta est, ad terram fertur, eadem, ut se erigat, claviculis suis quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur; quam serpentem multiplici lapsu et erratico ferro amputans coercet ars agricolarum, ne silvescat sarmentis et in omnes partes nimia fundatur.

53.

Itaque ineunte vere in eis, quae relictas sunt, existit tanquam ad articulos sarmentorum ea, quae gemma dicitur; a qua oriens uva se ostendit, quae et suco terrae et calore solis augescens primo est peracerba gustatu, deinde maturata dulcescit, vestitaque pampinis nec modico tepore caret et nimios solis defendit ardores. Qua quid potest esse cum fructu laetius, tum adspectu pulchrius? Cuius quidem non utilitas me solum, ut ante dixi, et natura ipsa sed etiam cultura delectat, adminiculorum ordines, capitum iugatio, religatio et propagatio vitium, sarmentorum ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immissio. Quid ego irrigationes, quid fossiones agri repastinationesque proferam, quibus fit multo terra fecundior?

54.

Quid de utilitate loquar stercorandi? Dixi in eo 54 libro, quem de rebus rusticis scripsi. De qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit, cum de cultura agri scriberet. At Homerus, qui multis, ut mihi videtur, ante saeculis fuit, Laërtam lenientem desiderium, quod capiebat e filio, colentem agrum et eum stercorantem facit. Nec vero segetibus solum et pratis et vineis et arbustis res rusticae laetae sunt, sed hortis etiam et pomariis, tum pecudum pastu, apium examinibus, florum omnium varietate. Nec consitiones modo delectant, sed etiam insitiones, quibus nihil invenit agri cultura sollertius.

55.

XVI. Possum persequi permulta oblectamenta rerum rusticarum; sed haec ipsa, quae dixi, sentio fuisse longiora. Ignoscetis autem; nam et studio rerum rusticarum proventus sum, et senectus est natura loquacior, ne ab omnibus eam vitiis videar vindicare. Ergo in hac vita M.Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, consumpsit extremum tempus aetatis. Cuius quidem ego villam contemplans — abest enim non longe a me — admirari satis non possum vel hominis ipsius continentiam vel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati sunt. Non enim aurum habere praeclarum sibi videri dixit, sed eis, qui haberent aurum, imperare.

56.

Poteratne tantus animus non efficere iucundam senectutem? Sed venio ad agricolas, ne a me ipso recedam. In agris erant tum

senatores, id est senes; siquidem aranti L. Quinctio Cincinnato nuntiatum est, eum dictatorem esse factum; cuius dictatoris iussu magister equitum C.Servilius Ahala Sp.Maelium, regnum appetentem, occupatum interemit. A villa in senatum arcessebatur et Curius et ceteri senes; ex quo, qui eos arcessebant, viatores nominati sunt. Num igitur horum senectus miserabilis fuit, qui se agri cultione oblectabant? Mea quidem sententia haud scio, an nulla beator possit esse; neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris, sed et delectatione, quam dixi, et saturitate copiaque rerum omnium, quae ad victum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent, ut, quoniam haec quidam desiderant, in gratiam iam cum voluptate redeamus. Semper enim boni assiduique domini referta cella vinaria, olearia, etiam penaria est, villaque tota locuples est; abundat porco, haedo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Iam hortum ipsi agricolae succidiam alteram appellant. Conditiora facit haec supervacaneis etiam operis aucupium atque venatio.

57.

Quid de pratorum viriditate aut arborum ordinibus aut vinearum olivetorumve specie plura dicam? Brevi praecidam: agro bene culto nihil potest esse nec usu uberius nec specie ornatius; ad quem fruendum non modo non retardat, venim etiam invitat atque allectat senectus. Ubi enim potest illa aetas aut calescere vel apricatione melius vel igni, aut vicissim umbris aquisve refrigerari salubrius?

58.

Sibi habeant igitur arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam et pilam, sibi natationes atque cursus; nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquunt et tesseras; id ipsum ut lubebit, quoniam sine his beata esse senectus potest.

59.

XVII. Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt, quos legite, quaeso, studiose, ut facitis. Quam copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui "Oeconomicus" inscribitur! Atque ut intellegatis, nihil ei tam regale videri, quam studium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, Persarum regem, praestantem ingenio atque imperii gloria, cum Lysander Lacedaemonius, vir summae virtutis, venisset ad eum Sardis eique dona a sociis attulisset, et ceteris in rebus communem erga Lysandrum atque humanum fuisse et ei quendam consaeptum agrum diligenter consitum ostendisse. Cum autem admiraretur Lysander et proceritates arborum et directos in quincuncem ordines et humum subactam atque puram et suavitatem odorum, qui adflarentur e floribus, tum eum dixisse, mirari se non modo diligentiam, sed etiam sollertiam eius, a quo essent illa dimensa atque discripta; et Cyrum respondisse: "Atqui ego ista sum omnia dimensus; mei sunt ordines, mea discriptio; multae etiam istarum arborum mea manu sunt satae". Tum Lysandrum, intuentem purpuram eius et nitorem corporis ornatumque Persicum multo auro

multisque gemmis, dixisse: "Rite vero te, Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tuae fortuna coniuncta est".

60.

Hac igitur fortuna frui licet senibus, nec aetas impedit, quo minus et ceterarum rerum et in primis agri colendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. M. quidem Valerium Corvinum accepimus ad centesimum annum perduxisse, cum esset acta iam aetate in agris eosque coleret; cuius inter primum et sextum consulatum sex et quadraginta anni interfuerunt. Ita quantum spatium aetatis maiores ad senectutis initium esse voluerunt, tantus illi cursus honorum fuit. Atque huius extrema aetas hoc beatior, quam media, quod auctoritatis habebat plus, laboris minus. Apex est autem senectutis auctoritas.

Authority such as Corvinus and Metellus enjoyed is the crown of age, and is worth more than pleasure. I am only speaking of an old age which is the outcome of a virtuous youth. At Sparta especial respect was paid to age — so again age is treated with marked reverence by the College of Augurs.

61.

Quanta fuit in L.Caecilio Metello! Quanta in A.Atilio Calatino! In quem illud elogium;

Hunc unum plurimae co sentiunt gentes

Popli primarium fu ise virum.

Notum est totum carmen, incisum in sepulcro. Iure igitur gravis, cuius de laudibus omnium esset fama consentiens. Quem virum nuper

P. Crassum, pontificem maximum, quem postea M. Lepidum, eodem sacerdotio praeditum, vidimus! Quid de Paullo aut Africano loquar? Aut, ut iam ante, de Maximo? Quorum non in sententia solum, sed etiam in nutu residebat auctoritas. Habet senectus honorata praesertim tantam auctoritatem, ut ea pluris sit, quam omnes adulescentiae voluptates.

62.

XVIII. Sed in omni oratione mementote, eam me senectutem laudare, quae fundamentis adulescentiae constituta sit. Ex quo efficitur id, quod ego magno quondam cum assensu omnium dixi, miseram esse senectutem, quae se oratione defenderet. Non cani nec rugae repente auctoritatem arripere possunt, sed honeste acta superior aetas fructus capit auctoritatis extremos.

63.

Haec enim ipsa sunt honorabilia, quae videntur levia atque communia, salutaria, appeti, decedi, assurgere, deduci, reduci, consuli, quae et apud nos et in aliis civitatibus, ut quaeque optime morata est, ita diligentissime observantur. Lysandrum Lacedaemonium, cuius modo feci mentionem, dicere aiunt solitum, Lacedaemonem esse honestissimum domicilium senectutis; nusquam enim tantum tribuitur aetati, nusquam est senectus honoratior. Quin etiam memoriae proditum est, cum Athenis ludis quidam in theatrum grandis natu venisset, magno concessu locum nusquam ei datum a suis civibus: cum autem ad Lacedaemonios accessisset, qui, legati

cum essent, certo in loco consederant, consurrexisse omnes illi dicuntur et senem sessum recepisse.

64.

Quibus cum a cuncto consessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex eis quendam, Athenienses scire, quae recta essent, sed facere nolle. Multa in vestro collegio praeclara, sed hoc, de quo agimus, in primis, quod, ut quisque aetate antecedit, ita sententiae principatum tenet, neque solum honore antecedentibus, sed eis etiam, qui cum imperio sunt, maiores natu augures anteponuntur. Quae sunt igitur voluptates corporis cum auctoritatis praemiis comparandae? quibus qui splendide usi sunt, ii mihi videntur fabulam aetatis peregissee nec tamquam inexercitati histriones in extremo actu corruisse.

Peevishness is the result of natural disposition, not of old age. Avarice is absurd in old men.

65.

At sunt morosi et anxii et iracundi et difficiles senes. Si quaerimus, etiam avari. Sed haec morum vitia sunt, non senectutis. Ac morositas tamen et ea vitia, quae dixi, habent aliquid excusationis, non illius quidem iustae, sed quae probari posse videatur: contemni se putant, despici, illudi; praeterea in fragili corpore odiosa omnis offensus est. Quae tamen omnia dulciora fiunt et moribus bonis et artibus; idque cum in vita, tum in scaena intellegi potest ex eis fratribus, qui in Adelphis sunt. Quanta in altero diritas, in altero comitas! Sic se res habet; ut enim non omne vinum, sic non omnis hominum natura

vetustate coacescit. Severitatem in senectute probo, et eam, sicut alia, modicam; acerbitatem nullo modo.

66.

Avaritia vero senilis quid sibi velit, non intellego. Potest enim quicquam esse absurdius, quam, quo viae minus restat, eo plus viatici quaerere?

Fourth charge: Proximity to death. Is death really terrible? It brings either annihilation or happiness — even were death terrible, youths must feel even more alarm than old men, as they run more risks by accident and disease. An old man is betier off than a young one — the first has reached the long life he wished, the latter never knows if he will reach it.

Quarta restat causa, quae maxime angere atque sollicitam habere nostram aetatem videtur, appropinquatio mortis, quae certe a senectute non potest esse longe. O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa aetate non viderit; quae aut plane negligenda est, si omnino exstinguit animum, aut etiam optanda, si aliquo eum deducit, ubi sit futurus aeternus. Atqui tertium certe nihil inveniri potest.

67.

Quid igitur timeam, si aut non miser post mortem aut beatus etiam futurus sum? Quamquam quis est tam stultus, quamvis sit adulescens, cui sit exploratum, se ad vesperum esse victurum? Quin etiam aetas illa multo plures, quam nostra, mortis casus habet. Facilius in morbos incidunt adulescentes, gravius aegrotant, tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectutem; quod ni ita accideret,

melius et prudentius viveretur. Mens enim et ratio et consilium in senibus est; qui si nulli fuissent, nullae omnino civitates fuissent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod est istud crimen senectutis, cum id ei videatis cum adulescentia esse commune?

68.

Sensi ego in optimo filio, tu in exspectatis ad amplissimam dignitatem fratribus, Scipio, mortem omni aetati esse communem. At sperat adulescens, diu se victurum, quod sperare idem senex non potest. Insipienter sperat. Quid enim stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro veris? At senex ne quod speret quidem habet. At est eo meliore condicione, quam adulescens, quoniam id, quod ille sperat, hic consecutus est. Ille volt diu vivere, hic diu vixit.

Life, however longy must come to an end some day; let us each be content with our share. A life can be good without being long, and if it is long why complain, any more than a farmer when autumn is come? Nature is our guide, and it is according to her law that what is old and ripe should fall and die.

69.

Quamquam, o di boni! Quid est in hominis natura diu? Da enim supremum tempus; exspectemus Tartessiorum regis aetatem; fuit enim, ut scriptum video, Arganthonius quidam Gadibus, qui octoginta regnavit annos, centum viginti vixit; sed mihi ne diuturnum quidem quicquam videtur, in quo est aliquid extremum. Cum enim id advenit, tum illud, quod praeteriit, effluxit; tantum remanet, quod virtute et recte factis consecutus sis; horae quidem cedunt et dies et menses et anni; nec praeteritum tempus umquam revertitur, nec, quid sequatur,

sciri potest. Quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus.

70.

Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda fabula est, modo, in quocumque fuerit actu, probetur, neque sapientibus usque ad "*plaudite*" veniendum. Breve enim tempus aetatis satis longum est ad bene honesteque vivendum; sin processerit longius, non magis dolendum est, quam agricolae dolent, praeterita verni temporis suavitate aestatem autumnumque venisse. Ver enim tamquam adolescentiam significat ostenditque fructus futuros; reliqua tempora demetendis fructibus et percipiendis accommodata sunt.

71.

Fructus autem senectutis est, ut saepe dixi, ante partorum bonorum memoria et copia. Omnia autem, quae secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturam, quam senibus emori? Quod idem contingit adolescentibus adversante et repugnante natura. Itaque adolescentes mihi mori sic videntur, ut cum aquae multitudine flammae vis opprimitur, senes autem sic, ut cum sua sponte, nulla adhibita vi, consumptus ignis exstinguitur; et quasi poma ex arboribus, cruda si sunt, vix evelluntur, simatura et cocta, decidunt, sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas; quae quidem mihi tam iucunda est, ut, quo propius ad mortem accedam, quasi terram videre videar, aliquandoque in portum ex longa navigatione esse venturus.

Age is bolder than youth, as it has no further stage in view. Our creation and dissolution are both the work of Nature.

72.

Senectutis autem nullus est certus terminus, recteque in ea vivitur, quoad munus officii exsequi et tueri possis mortemque contemnere; ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quam adolescentia, et fortior. Hoc illud est, quod Pisistrato tyranno a Solone responsum est cum illi quaerenti, qua tandem re fretus sibi tam audaciter obsisteret, respondisse dicitur "*senectute*". Sed vivendi est finis optimus, cum integra mente certisque sensibus opus ipsa suum eadem, quae coagmentavit, natura dissolvit. Ut navem, ut aedificium idem destruit facillime, qui construxit, sic hominem eadem optime, quae conglutinavit, natura dissolvit. Iam omnis conglutinatio recens aegre, inveterata facile divellitur. Ita fit, ut illud breve vitae reliquum nec avide appetendum senibus nec sine causa deserendum sit.

Suicide is wrong, and mourning for the dead unnecessary.

73.

Vetatque Pythagoras iniussu imperatoris, id est dei, de praesidio et statione vitae decedere. Solonis quidem sapientis elogium est, quo se negat velle suam mortem dolore amicorum et lamentis vacare. Volt, credo, se esse carum suis. Sed haud scio, an melius Ennius:

Nemo me lacrumis decoret, neque funera fletu

Faxit.

Non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur.

A man must realise the meaning of death, or he will live in constant terror. Brutus, Scipio, Regulus faced death, so do our common illiterate soldiers, why then should an old man fear it?

74.

Iam sensus moriendi aliquis esse potest, isque ad exiguum tempus, praesertim seni: post mortem quidem sensus aut optandus aut nullus est. Sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, mortem ut neglegamus; sine qua meditatione tranquillo esse animo potest nemo. Moriendum enim certe est, et incertum, an hoc ipso die. Mortem igitur omnibus horis impendentem timens qui poterit animo consistere?

75.

De qua non ita longa disputatione opus esse videtur, cum recordor, non L.Brutum, qui in liberanda patria est interfectus, non duos Decios, qui ad voluntariam mortem cursum equorum incitaverunt, non M.Atilium, qui ad supplicium est profectus, ut fidem hosti datam conservaret, non duos Scipiones, qui iter Poenis vel corporibus suis obstruere voluerunt, non avum tuum L.Paullum, qui morte luit collegae in Cannensi ignominia temeritatem, non M.Marcellum, cuius interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturae carere passus est, sed legiones nostras, quod scripsi in Originibus, in eum locum saepe profectas alacri animo et erecto, unde se redituras numquam arbitrarentur. Quod igitur adolescentes, et ii quidem non

solum indocti, sed etiam rustici, contemnunt, id docti senes extimescent?

Each stage of life has its proper tastes; when these fail, life is a weariness.

76.

Omnino, ut mihi quidem videtur, rerum omnium satietas vitae facit satietatem. Sunt pueritiae certa studia: num igitur ea desiderant adulescentes? Sunt ineuntis adolescentiae: num ea constans iam requirit aetas, quae media dicitur? Sunt etiam eius aetatis: ne ea quidem quaeruntur in senectute. Sunt extrema quaedam studia senectutis; ergo, ut superiorum aetatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis; quod cum evenit, satietas vitae tempus maturum mortis affert.

My own reason and the authority of great philosophers convince me that our souls are exiles from heaven imprisoned in our bodies.

77.

Equidem non video, cur, quid ipse sentiam de morte, non audeam vobis dicere, quod eo cernere mihi melius videor, quo ab ea propius absum. Ego vestros patres, tu P.Scipio, tuque, C.Laeli, viros clarissimos mihi que amicissimos, vivere arbitror, et eam quidem vitam, quae est sola vita nominanda. Nam, dum sumus inclusi in his compagibus corporis, munere quodam necessitatis et gravi opere perfungimur; est enim animus caelestis ex altissimo domicilio depressus et quasi demersus in terram, locum divinae naturae aeternitatisque contrarium. Sed credo, deos immortales sparsisse animos in corpora

humana, ut essent, qui terras tuerentur, quique caelestium ordinem contemplantes imitarentur eum vitae modo atque constantia. Nec me solum ratio ac disputatio impulit, ut ita crederem, sed nobilitas etiam summorum philosophorum et auctoritas.

Plato's arguments for immortality of the soul: (1) it moves itself; (2) it is indivisible; (3) it bears traces of a state before birth.

78.

Audiebam Pythagoram Pythagoreosque, incolas paene nostros, qui essent Italici philosophi quondam nominati, numquam dubitasse, quin ex universa mente divina delibatos animos haberemus. Demonstrabantur mihi praeterea, quae Socrates supremo vitae die de immortalitate animorum disseruisset, is, qui esset omnium sapientissimus Apollinis oraculo iudicatus. Quid multa? Sic persuasi mihi, sic sentio, cum tanta celeritas animorum sit; tanta memoria praeteritorum futurorumque prudentia, tot artes, tantae scientiae, tot inventa, non posse eam naturam, quae res eas contineat, esse mortalem; cumque semper agitetur animus nec principium motus habeat, quia se ipse moveat, ne finem quidem habiturum esse motus, quia numquam se ipse sit relicturus; et, cum simplex animi esset natura neque haberet in se quicquam admixtum dispar sui atque dissimile, non posse eum dividi, quod si non posset, non posse interire; magnoque esse argumento, homines scire pleraque ante, quam nati sint, quod iam pueri, cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primum accipere videantur, sed reminisci et recordari. Haec Platonis fere.

Cyrus' s last words. The soul can be alive without being visible. It is so now and it will be hereafter. The honour we pay to the dead implies that they are stili able to influence us. The soul is purged when it leaves the body. We know the fate of onr bodies but not of our souls. Sleep is so like death that the state of the soul in death may well resemble its state in sleep.

79.

Apud Xenophontem autem moriens Cyrus maior haec dicit: "Nolite arbitrari, o mihi carissimi filii, me, cum a vobis discessero, nusquam aut nullum fore. Neque enim, dum eram vobiscum, animum meum videbatis; sed eum esse in hoc corpore, ex eis rebus, quas gerebam, intellegebatis. Eundem igitur esse creditote, etiamsi nullum videbitis.

80.

Nec vero clarorum virorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quo diutius memoriam sui teneremus. Mihi quidem numquam persuaderi potuit, animos, dum in corporibus essent mortalibus, vivere, cum excessissent ex eis, emori, nec vero, tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore evasisset, sed, cum omni admixtione corporis liberatus, purus et integer esse coepisset, tum esse sapientem. Atque etiam, cum hominis natura morte dissolvitur, ceterarum rerum, perspicuum est, quo quaeque discedat; abeunt enim omnia illuc, unde orta sunt; animus autem solus nec, cum adest, nec, cum discedit, apparet.

81.

Iam vero videtis, nihil esse morti tam simile, quam somnum. Atqui dormientium animi maxime declarant divinitatem suam; multa enim, cum remissi et liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intellegitur, quales futuri sint, cum se plane corporis vinculis relaxaverint. Quare, si haec ita sunt, sic me colitote, ut deum; sin una est interiturus animus cum corpore, vos tamen deos verentes, qui hanc omnem pulchritudinem tuentur et regunt, memoriam nostri pie inviolateque servabitis”.

Who would lead a laborious life if he had no future life in view?

82.

Cyrus quidem haec moriens. Nos, si placet, nostra videamus. Nemo mihi umquam, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum aut duos avos, Paullum et Africanum, aut Africani patrem aut patruum aut multos praestantes viros, quos enumerare non est necesse, tanta esse conatos, quae ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se ipsos pertinere. An censes — ut de me ipse aliquid more senum gloriari —, me tantos labores diurnos nocturnosque domi militiaeque suscepturum fuisse, si eisdem finibus gloriam meam, quibus vitam, essem terminaturus? Nonne melius multo fuisset, otiosam et quietam aetatem sine ullo aut labore aut contentione traducere? Sed nescio quomodo animus erigens se posteritatem ita semper prospiciebat, quasi, cum excessisset e vita, tum denique victurus esset. Quod quidem ni ita se haberet, ut animi

immortales essent, haud optimi cuiusque animus maxime ad immortalitatem et gloriam niteretur.

A wise man anticipates his future life with pleasure. I would not, if I could, become young again. Life, though enjoyable, is an inn, not a home. I look forward to meeting my son again.

83.

Quid, quod sapientissimus quisque aequissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur is animus, qui plus cernat et longius, videre se ad meliora proficisci, ille autem, cuius obtusior sit acies, non videre? Equidem efferor studio patres vestros, quos colui et dilexi, videndi; neque vero eos solum convenire aveo, quos ipse cognovi, sed illos etiam, de quibus audiui et legi et ipse conscripsi. Quo quidem me proficiscentem haud sane facile quis retraxerit, nec tamquam Peliam recoxerit; et, si quis deus mihi largiatur, ut ex hac aetate repuerascam et in cunis vagiam, valde recusem, nec vero velim quasi decurso spatio ad carceres a calce revocari.

Such are my consolations. If I am in error I prefer to remain so. May you live to prove the truth of my words!

84.

Quid enim vita habet commodi? Quid non potius laboris? Sed habeat sane; habet certe tamen aut satietatem aut modum. Non lubet enim mihi deplorare vitam, quod multi et ii docti saepe fecerunt; neque me vixisse paenitet, quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem, et ex vita ita discedo, tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo. Commorandi enim natura devorsorium nobis non habitandi dedit.

85.

O praeclarum diem, cum in illud divinum animorum concilium coetumque proficiscar, cumque ex hac turba et colluvione discedam! Proficiscar enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi, verum etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus est, nemo pietate praestantior; cuius a me corpus est crematum — quod contra decuit ab illo meum —, animus vero non me deserens, sed respectans, in ea profecto loca discessit, quo mihi ipsi cernebat esse veniendum. Quem ego meum casum fortiter ferre visus sum, non quo aequo animo ferrem, sed me ipse consolabar, existimans, non longinquum inter nos digressum et discessum fore.

86.

His mihi rebus, Scipio, — id enim te cum Laelio admirari solere dixisti, — levis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam iucunda. Quod si in hoc erro, qui animos hominum immortales esse credam, lubenter erro, nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo extorqueri volo; sin mortuus, ut quidam minuti philosophi censent, nihil sentiam, non vereor, ne hunc errorem meum philosophi mortui irrideant. Quod si non sumus immortales futuri, tamen exstingui homini suo tempore optabile est. Nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, sic vivendi modum. Senectus autem aetatis est peractio tamquam fabulae, cuius defectionem fugere debemus, praesertim adiuncta satietate.

Haec habui de senectute quae dicerem; ad quam utinam perveniat
ut ea, quae ex me audistis, re experti probare possitis!